

вигляду. У майстрині крім окремих плям і підведень, домінує один мотив – сонце у вигляді квітки, чи, навпаки, – квітка, що символізує сонце [29, с. 11].

У селі Полянецьке функціонує садиба сільського зеленого туризму «Лялькова хата», де є можливість не лише побачити найрізноманітніші види ляльок-мотанок, а й спробувати створити під керівництвом майстрів свій унікальний оберіг. Майстриня із задоволенням розповідає історію виникнення ляльки-мотанки, особливості створення таких виробів.

У цьому ж населеному пункті працює ще один майстер з соломоплетіння Ніла Салаутіна, яка впевнена, що соломоплетіння – одне з найдавніших народних ремесел. Солома в руках справжньої майстрині перетворюється на витвір мистецтва. Адже вона – знаний майстер своєї справи, вироби якої везуть у подарунки по всій Україні та за кордон.

Пані Ніла радушно ділиться із тонкощами роботи із соломою, досвід роботи з якою перейняла в свою чергу від сусідської бабусі. Для відомої на всю Україну соломкарки все почалося з дитячого захоплення плетінням чоловічих брилів. Нині ж захоплення стало справою життя та професією. Зазначає, що цікавим, але доволі непростим є процес збирання соломи для подальшої її обробки і використання.

Отже, проаналізувавши основні туристичні об'єкти сільського зеленого туризму, можна зробити висновки, що Черкащина має усі можливості та значний потенціал для розвитку туризму. Але лише системний підхід до організації сільського туризму може сприяти розвитку не лише внутрішнього, а й в'їзного туризму. Наші гості мають можливість отримати справжнє задоволення від живописних ландшафтів, затишної атмосфери українських містечок та сільського колориту, гостинності українського народу і дедалі більше переконуватимуться в тому, що Черкаський край – це європейський регіон з давніми традиціями, багатими природними, історико-архітектурними та культурними цінностями.

1.5. Паломництво хасидів до могили цадика Нахмана як перспективний напрям туризму

Паломництво є частиною як релігійної, так і туристичної діяльності людства. В його основі лежать подорожі до релігійних

об'єктів, які одночасно є частиною культурної спадщини, об'єктами туризму, об'єктами поклоніння і об'єктами пізнання. Релігійний туризм відіграє значну роль у системі як міжнародного, так і внутрішнього туризму. Тому інтерес до нього як окремої туристичної галузі в Україні постійно зростає й викликає науковий і практичний інтерес. Останнім часом все більшого резонансу набуває імміграція в Україну задля паломництва, і в цьому контексті брацлавські хасиди є чи не найбільш багаточисельними туристами. Україна, як батьківщина хасидизму, має великий потенціал у розвитку паломницького туризму, і, з огляду на це, головне завдання полягає у збереженні релігійних святинь, організації паломництва і забезпечення відповідних умов для здійснення паломниками мети подорожі.

Релігійний туризм – це особливий вид туризму, пов'язаний з наданням послуг і задоволенням потреб туристів, які прямують до святих місць і релігійних центрів, що знаходяться за межами звичайного для них середовища, він сприяє поглибленню розуміння та терпимості між різними релігіями. Релігійний туризм дає змогу туристам ознайомитись як з визначними культовими об'єктами своєї релігії так і з іншими релігійно-культовими традиціями різних регіонів планети. Він поєднує відвідування релігійних об'єктів з цікавими та пізнавальними екскурсійними програмами розширює кругозір і сприяє більш глибокому сприйняттю духовної та історичної спадщини народів різних країн світу та розуміння суті їхньої релігії.

Релігійні тури – це пізнавальні поїздки з ціллю знайомства з релігійними пам'ятками, історією релігії і релігійною культурою. Як окремий вид туризму він має свої підвиди: екскурсійно-релігійний, паломницький та науковий туризм з релігієзнавчими цілями.

Здебільшого релігійний туризм орієнтований на релаксацію, пізнавальне, екскурсійне, інформативне та культурне ознайомлення із місцями релігійного культу, він сприяє пізнанню історії і людських цінностей, вихованню гуманізму і культурному зростанню людини, взаєморозумінню розвитку міжнародного співтовариства завдяки можливості більш глибокого сприйняття духовної та історичної спадщини народів різних країн світу та розуміння суті їхньої релігії.

Екскурсійний туризм релігійної тематики включає огляд релігійних святинь у ході екскурсійних маршрутів, які є менш тривалими по часу на відміну від паломницьких турів, розраховані

як на дітей так і дорослих, організовуються в будь-яку пору року і не прив'язані до культових свят. Згідно з маршрутом, туристи відвідують культові святині та архітектурні пам'ятники.

Науковий туризм з релігієзнавчими цілями притаманний для наукової сфери, що досліджує особливості різних релігій. Науковці прямують до центрів не тільки монотеїстичних релігій, а й у місця з багатим політеїстичним минулим. Це насамперед Єгипет, а також Італія і Греція. Особливий науковий релігієзнавчий інтерес становить Схід: Індія, Китай, Японія. Поїздки фахівців, хоч і не є численними, але розширюють географію релігійного туризму [68].

Релігійний туризм визначає короточасні проекти зустрічі з святинями, що не мають на меті саме тих глибоких актів занурення в сакральне, яке традиційно є прерогативою паломництва. Паломницький туризм – це підвид релігійного туризму, який притаманний людям глибоко віруючим, які під час туру зустрічаються з одновірцями, йому характерні духовні цілі та орієнтація на богоспількування, молитву.

Паломництво (грец. *θεωρία*, лат. *peregrinatio*) – подорож із метою поклоніння Богові, пов'язана, як правило, з відвіданням сакральних місць. Практика паломництва властива не лише християнству, але й іншим релігіям, зокрема індуїзму, буддизму й ісламу [43, с. 1229]. Паломницька традиція в тій чи іншій модифікаціях наявна практично у всіх розвинутих релігіях.

На думку В. Ф. Сергійко, паломництво – явище духовного життя людства, певна духовна потреба безпосереднього спілкування з святинями. У більшості релігій паломництво відіграє традиційну місіонерську роль, сприяючи утвердженню релігійних істин в суспільстві [127, с. 216].

Паломництво – благочестива подорож до особливо шанованих місць або відомих представників духовенства, релігійних лідерів, що користуються особливим авторитетом і наділені харизмою. Джерелом традиції паломництва, припускається, є уявлення про зв'язок божества з певним місцем, що сягає давніх архаїчних культів. Ідея особливої сакральності цього простору напряду пов'язувалася з найбільшою дієвістю звернень до божества у цих місцях [83, с. 933].

Паломництво – відвідування віруючими святих місць, що базується на переконанні, що молитва більш дієва у визначених місцях, які мають те чи інше відношення до надприродного,

священної історії, зафіксованої в сакральних текстах, або певних авторитетно-харизматичних особистостей.

Виділяють кілька видів паломництва, які класифікуються за ознаками:

- за кількістю учасників і сімейної приналежності – індивідуальні, сімейні і групові;
- за тривалістю – тривалі і короткочасні паломництва;
- за сезонністю – цілорічні паломництва, а також приурочені до релігійних свят;
- за об'єктами відвідування – відвідування конфесійних культових місць (церков, монастирів, храмів), а також природних культових місць (гір, озер, печер);
- за місцем розташування об'єкта паломництва – внутрішні (у межах державних кордонів) і зарубіжні паломницькі тури;
- за ознакою обов'язковості – добровільні і обов'язкові паломницькі тури (наприклад, в ісламі паломництво хадж є обов'язковим для кожного правовірного).

Паломник – мандрівник, що здійснює поклоніння, подорож до святинь, людей, священних місць, особливо відзначених у релігії. Є ще гіпотеза на матеріалі східнослов'янських мов, що ця назва походить від гілок пальми, котрі приносили богомольці зі Святої Землі [44, с. 932].

Паломник – це обов'язково віруюча людина, на відміну від туриста, який не завжди може бути віруючим, але виявляти інтерес до туру, що пов'язаний з відвідуваннями релігійних пам'яток і сакральних місць.

Сучасних учасників паломницько-правових відносин диференціюють на два основних типи:

1. Паломники, які є високоосвіченими, в зв'язку з чим чітко усвідомлюють мету та основні особливості паломництва. Дана категорія є мало чисельною;

2. Паломники, які мало орієнтуються у особливостях церковно-суспільних відносин. Базу їхніх знань формують різні, інколи практично некоректні та некомпетентні джерела інформації [28, с. 240].

На нашу думку, паломництво перебуває у безпосередньому взаємозв'язку із релігійним туризмом, але ці категорії не є тотожними, а як зазначає А. Ковальчук доповнюють один одного. Об'єктом і паломника і туриста є релігійний об'єкт як рекреаційний ресурс, що може сприяти їх духовному оздоровленню, пізнавальній

діяльності і насиченню туристичними враженнями. Тільки паломник розглядає свою подорож як вияв віри у догми своєї релігії чи конфесії, до якої він себе відносить, мета ж пересічного туриста – «звичайна» туристична подорож, нехай навіть з відвідуванням релігійного об'єкта. Не завжди релігійний об'єкт, доступний для паломництва, може відвідуватися релігійним туристом. З іншої сторони релігійні організації, що організовують паломництво, не можуть організовувати релігійні тури, оскільки не відповідають офіційним вимогам: не мають ліцензії, гарантійного фонду в банку, відповідної штатної структури тощо [57, с. 88].

Погоджуємось з думкою Приймак Д. Й., що паломництво стає тим системотворчим, культуротворчим, духовним епіцентром, який допомагає визначити туристичну діяльність не лише в рамках її функціональної прагматики, що вже зазначається дефініцією релігійний туризм, а в рамках культурної цілісності, системних уявлень туристичного простору як єдності функцій дії, події, тобто образної презентаційної діяльності людини, а також стану і поведінки [107, с. 151].

Географія паломницьких подорожей досить широка, оскільки майже усі регіони світу мають власні святині до яких приїжджають паломники метою яких є здійснити поклоніння.

Розглянемо передумови виникнення паломництва хасидів до м. Умань.

Значний паломницький потік до України формують іудеї, що прямують до синагог та цвинтарів міст Києва, Львова, Жовкви, Белза та представники однієї з гілок іудейства (хасидів), які відвідують м. Меджибіж, де працював і був похований засновник хасидизму Бел Шем Тов, могили Рабі Нахмана в м. Умань, Леві Іцхака в м. Бердичеві, Мордехая Тверського в м. Житомирі, Іехіля Міхеля у м. Новоград-Волинському та ін.

Хасидизм – містична течія в іудаїзмі, яка з'явилась на Хмельниччині (м. Меджибіж) у XVIII столітті на противагу ортодоксальному вченню (своєрідна аналогія з протестантизмом у християнському світі).

На появу хасидизму вплинули війни, що вела Річ Посполита, Хмельниччина та інші народні заворушення. Насамкінець розподіли Польщі (1772, 1793, 1795 роки) роки розхитали традиційний уклад життя іудеїв, викликали розрив общинних і сімейних зав'язків, значне майнове розшарування і труднощі у духовному житті. Ідеологічні проблеми в єврейському середовищі – падіння

релігійних авторитетів, закриття шкіл, занепад талмудичної науки поглибилися месіанськими єретичними рухами сабатиянства і франкізму, що не виправдали споконвічні сподівання єврейського народу на звільнення за допомогою Месії, а, навпаки, намагалися розхитати основи іудаїзму.

Ситуація кардинально змінюється в 1730-х роках з першими етапами громадської діяльності рабі Ізраеля бен Еліезера (Бешта), який вважається основоположником хасидизму. Він створив навколо себе групу сподвижників і в своїх коротких проповідях знайомив їх зі своїм вченням про єднання з Богом і з містичними одкровеннями, які він отримав в результаті «сходження душі».

На відміну від Сабатая Цві і Я. Франка Бештові вдалося реформувати іудаїзм, знову об'єднавши євреїв навколо релігії. Ідейними витокami нової теорії стали як стародавні традиції «хасидуту» (благочестя) і Кабали, що розвивалися протягом багатьох сторіч, так і месіанські теорії сабатиянства і франкізму.

Після смерті Бешта, рух хасидів очолив Дов Бер з Межиріч – великий Магід, «рабі усіх синів діаспори». Вів переніс центр руху з Поділля на Волинь і постійно розсилав емісарів у Литву, Білорусь і Польщу. Після 1722 р. хасидизм розпався на ряд гілок. Учні і сини Баал Шем Това і Дов-Бера ставали в свою чергу засновниками династій, більшість з яких було засновано в ХІХ ст. на заході Російської імперії (в межі осілості) і на сході Австрійської імперії (Австро-Угорщини).

В останній чверті ХVІІІ ст. хасидам вдалося поширити вплив мало не на більшість єврейських общин. В Білорусі ж і особливо в Литві вони зіткнулися із запеклим опором традиційного керівництва в іудаїзмі, яке вбачало загрозу своєму віруванню новим ідеям. У середині ХІХ ст. половина єврейських громад України визнавала хасидизм. Це викликало боротьбу проти хасидів з боку оборонців інституційної єврейської релігії, а також польського, згодом російського урядів [162, с. 101-102].

Після катастрофи європейського єврейства всі центри хасидських династій перемістились до США і Ізраїлю, де у ХХ ст. починають виникати нові династії, загальна кількість яких на сьогодні становить більше двохсот. В Україні залишилися десятки об'єктів хасидського паломництва, велика кількість поселень відомі тим, що в них народилися, діяли або знаходяться могили хасидських праведників. Україна, як батьківщина хасидизму, має великий потенціал у розвитку паломницького туризму, оскільки займає

перше місце у світі за кількістю захоронень хасидських праведників. Це, насамперед, місце поховання засновника хасидизму Баал-Шем-Това в м. Меджибіж і могила його правнука цадика Нахмана в м. Умань.

Слово хасид означає «благочестивий», так як Бешт був глибоко переконаний, що людина – особливе, виняткове за своїм призначенням творіння, ціль якого – служіння Богу, прагнення злиття з Творцем через благочестиву поведінку, виконання заповідей, а також гарячу молитву, яка здійснюється за допомогою цадика – праведника, який виконує роль посередника між людьми і Всевишнім [122, с. 86].

У хасидизмі об'єктами паломництва виступають могили цадиків – своєрідних посередників між Богом та людьми, які очолювали хасидську спільноту. Цадик Нахман проповідував, що молитва не повинна бути гнітючою, вимовляти її потрібно упереміш з танцями, піснями і взагалі з усіляким веселощами. Крім того, цадик Нахман рекомендував своїм парафіянам відступити від зазубрених з дитинства глав Тори і молитися «серцем» на рідному ідиші, а не на івриті, як це заведено в класичному іудаїзмі.

Незважаючи на поважний статус, цадик Нахман жив досить скромно, не збираючи собі заощаджень. Відвідавши Ізраїль, цадик Нахман займається вивченням Каббали і знайомиться з самими відомими богословами того часу. Перезимувавши у Святій Землі, Нахман повертається додому і, оселившись в м. Немирів, починає проповідувати хасидизм серед своїх численних учнів. Одного разу, будучи в м. Умані, він відвідав єврейське кладовище, де були поховані багато жертв єврейських погромів в часи Коліївщини. Цадик Нахман виявив бажання бути похованим саме в цьому місті.

Цадик Нахман тривожно прожив останні роки: в один рік померли від туберкульозу двоє його синів, потім і дружина. Сам Нахман теж був вражений цією смертельною на той час недугою. Будинок цадика у м. Брацлаві згорів дотла у 1810 році і тоді Нахман відправився жити в м. Умань. Остання проповідь цадика Нахмана була присвячена Новому рокові за іудейським календарем, в якій він заповів послідовникам приїжджати на його могилу в м. Умань. В 1810 році цадик помер, поховали його за заповітом на старовинному єврейському цвинтарі, а його могила стала місцем поклоніння хасидів, які приїздять більш, ніж з 20 країн світу.

У Радянські часи єврейське кладовище в Умані, де був похований цадик Нахман, віддали під городи для населення. Саме

Рис. 1.73. Могила цадика Нахмана

поховання не чіпали, але паломників не пускали ні під яким виглядом. Синагогу цадика просто зруйнували. Та й самим хасидам довелося в ті часи скрутно: їх репресували, вони гинули на війні, були змушені емігрувати з країни. Нечисленні паломники приїжджали на могилу Нахмана з 1988 року (на молебень прибули лише 200 брацлавських хасидів).

Рис. 1.74. Могила цадика Нахмана

Приблизно в цей час тут побудували одну з найбільших синагог, готель для хасидів, мікву і організували міжнародний центр брацлавських хасидів (рис. 1.73, 1.74). Рош-Га-Шана, як називають це свято, євреї святкують два дні поспіль у новолуння осіннього місяця тишрей за єврейським календарем (рис. 1.75).

У перший вечір Рош-Га-Шана прийнято вітати один одного побажанням бути вписаним в Книгу життя. У час святкової трапези прийнято вмочати хліб (над яким була виголошена бенедикція) в мед, щоб наступний рік був солодким. Існує також звичай на Рош-Га-Шана їсти яблука з медом.

Рис. 1.75. Святкування Рош-Га-Шана

Подібно до всіх єврейських свят цей день проводять у молитві. Молитви, що читаються під час Рош-Га-Шана, повинні містити десять біблійних текстів, в яких згадують Бога як царя, десять текстів, в яких згадується Бог як такий, що пам'ятає все, і десять текстів, в яких згадується шофар (баранячий ріг), один із суттєвих атрибутів святкування Рош-га-Шани – у нього сурмлять в ході ранкової молитви. Наспів труби закликає до молитви, покаяння і сповіщає про настання Нового року. Баранячий ріг використовується не випадково. Це нагадування про тварину, яку Авраам приніс в жертву Господу, замість свого сина Ісаака.

З Рош-Га-Шана починається десятиденний період – «дні трепету» (йомімха-нора), який завершується Йом-Кіпур – днем всепрощення, спокутування. У віруючих є десять днів для того, щоб обдумати свої вчинки, виправити допущені помилки, покаятися. Лише після Йом-Кіпур Божественне рішення остаточно затверджується і визначається доля людини на найближчий рік.

У дні святкування іудейського Нового року євреї просять у ближніх прощення за завдані образи і бажають один одному бути записаними Всевишнім в Книгу життя в наступному році. Під час ранкових зборів у синагозі сурмлять в шофар (баранячий ріг), звуки якого повинні пробудити розкаяння в серцях присутніх [155].

Зі святом пов'язана ще одна традиція, яка символізує очищення від гріхів, – ташлих (рис. 1.76). На єврейський Новий рік цей обряд проводять в перший день Рош-Га-Шана після полудня. Віруючі

виходять до водойми і витрушують у воду вміст кишень одягу, таким чином «звільняючись» від гріхів.

Рис. 1.76. Здійснення традиційного обряду (ташлих)

Деякі роблять ритуальні обмивання, занурюючись у воду з головою. Звичай ташлих пояснюють біблійним переказом про те, як Диявол намагався перешкоджати Аврааму, коли той збирався принести в жертву сина. Сатана обернувся хвилями і практично втопив Авраама. Врятувало його тільки звернення до Господа, після чого чари миттєво розвіялися. Ще одна обов'язкова умова обряду обмивання – водойма повинна

бути населена рибами, адже вони є символом плодючості. Також риби захищені водою від лихого ока, а їх завжди відкриті очі порівнюють з божим поглядом, який невпинно стежить за всіма, хто живе на Землі.

Загалом, відродження міста Умані як місця масового паломництва правовірних євреїв хасидського напрямку почалося на початку 90-х років. Спершу їх приїжджало в місто не більше 200-300 осіб, але з кожним роком кількість паломників збільшується.

Паломництво хасидів контролюється з боку держави, так в 1994 році Указом Президента України «Про створення Історико-культурного центру в місті Умані Черкаської області» на місці поховання духовного лідера брацлавських хасидів цадика Нахмана створено Історико-культурний центр [110]. У цьому ж році Уманським міськвиконкомом прийнято рішення «Про заходи на виконання Указу Президента України про створення історико-культурного центру в м. Умань». В 1995 році Рішенням облвиконкому могила цадика Нахмана в м. Умань включена до переліку пам'яток Історії і культури, які знаходяться під охороною держави (реєстраційний номер 3940).

У 1996 році в м. Умань створений і зареєстрований Міністерством юстиції України Міжнародний благодійний Фонд ім. Рабі Нахмана із Бреславу. У 1997 році розроблений генеральний

план історико-культурного центру брацлавських хасидів, який затверджено рішенням міськвиконкому від 22.05.1997 р. № 180.

З кожним роком кількість хасидських паломників, які приїжджають до м. Умані, з метою відвідати святі місця і відсвяткувати свято Рош-Га-Шана збільшується (рис. 1.77).

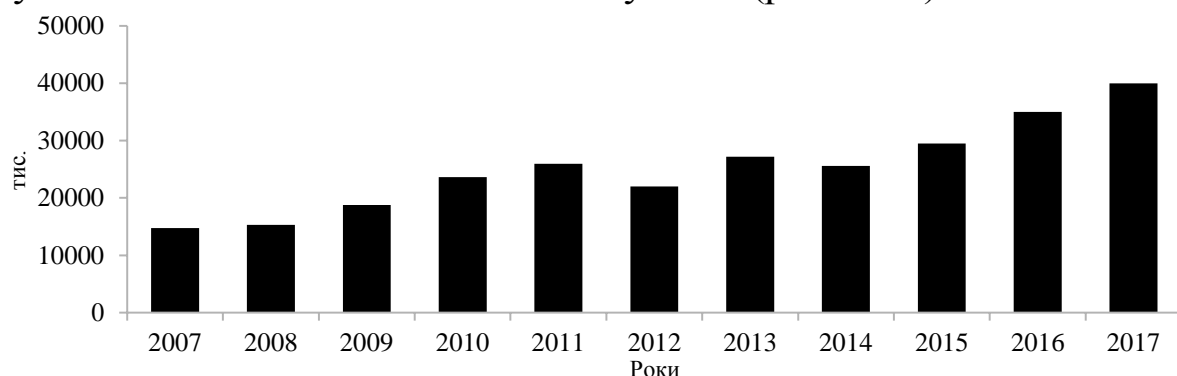

Рис. 1.77. Динаміка паломників у м. Умань за період 2007-2017 років [23]

Усі євреї, які представляють течію брацлавського хасидизму, вважають своїм обов'язком побувати хоча б раз у своєму житті на могилі цадика Нахмана. Вони переконані, що зустріч свята Рош-Га-Шана біля могили цадика забезпечить їм щасливе життя в наступному році. Паломники приїжджають до м. Умані цілими общинами, разом із жінками та дітьми (рис. 1.78).

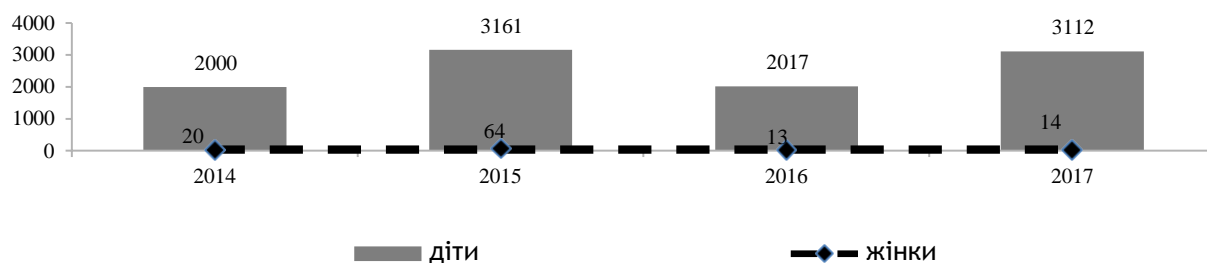

Рис. 1.78. Кількість жінок та дітей, які відвідали м. Умань у період Рош-Га-Шана в 2014-2017 роках [23]

З кожним роком кількість паломників зростає, що пояснюється скасуванням у 2010 році візового режиму між Ізраїлем і Україною та зниженням цін на авіаквитки. Зважаючи на святкування ювілею цадика Нахмана (200 років від дня народження), в 2010 році очікувалось масове паломництво хасидів до України. Але значна кількість паломників не пройшли розмитнення в аеропорту Борисполя і не потрапили до м. Умані. Якщо у 2007 році чисельність паломників становила 14 тис. 787 осіб (з 20 країн світу), в 2008 році – 15 тис. 309 осіб, у 2009 – 18 тис. 806 (з 23 країн), то в 2010 році

Умань відвідали 23 тис. 637 хасидів (з 23 країн світу), у 2017 році – 33 тис. 229 осіб (з 16 країн світу) (табл. 1.9).

Таблиця 1.9.

Кількість прибулих паломників до м. Умань у 2017 році*

Країна	Прибуло	у т. ч. діти	у т. ч. жінки
Ізраїль	32363	3051	14
Франція	118	–	–
Німеччина	4	–	–
США	586	44	–
Бельгія	4	–	–
Канада	29	5	–
Великобританія	103	8	–
Голландія	1	–	–
Аргентина	4	–	–
Мексика	7	4	–
Естонія	1	–	–
Швейцарія	2	–	–
Румунія	1	–	–
Данія	1	–	–
Ірландія	3	–	–
Бразилія	2	–	–
Всього	33229	3112	14

*Джерело: [90].

Дані табл. 1.9. свідчать, що на період святкування Рош-Га-Шана найбільшу питому вагу у структурі паломників складають гості з Ізраїлю – 97,4%, також слід зазначити, що жінок в цей період прилітає зовсім мало, але протягом року вони відвідують святиню в значній кількості. Тенденція до зростання кількості паломників збережеться і на наступні роки. За рахунок природного приросту кількість паломників щорічно збільшується на 15-20% на рік.

Поїздку в Україну не зупинили і події на Сході України. Хасиди відзначають, що вболівають за наших бійців, відстоюють суверенітет і територіальну цілісність України. в боротьбі з російським агресором. Щоб підтримати бійців, напередодні Рош-Га-Шана зробили благодійне пожертвування, що становить понад 300000 гривень. А ще встановили благодійні скриньки в хасидському кварталі, де кожен паломник може покласти гроші на потреби українським бійцям [155].

Перші паломники починають приїжджати до Умані ще за тиждень до Рош-Га-Шана, який проходить 2 дні поспіль в єврейському місяці тишрей (вересень або жовтень). В основному це хасиди з достатком, які можуть собі дозволити перебувати в Умані більше одного тижня.

Є віруючі, які не мають коштів на поїздку до України, тому вони звертаються за допомогою до спеціальних структур Ізраїлю, які займаються благодійництвом, і оплачують їм проїзд, надають харчовий пайок та кошти на оренду житла в м. Умані. Кожен паломник витрачає за час свого перебування в середньому близько 2 тис. дол. США.

Масове паломництво починається приблизно за 4 дні до свята. Хасиди прибувають автобусами з аеропортів м. Одеси, м. Києва та м. Вінниці протягом цих 4 днів. Перевезення здійснюється як приватними особами так і зареєстрованими перевізниками. Так, у 2015 році перевезення здійснювалось 1360 автотранспортними засобами, в т. ч. : 306 автобусами, 876 мікроавтобусами, 178 легковими автомобілями. З аеропорту Бориспіль прибуло 993 одиниць транспорту, з м. Одеса – 270 одиниць, з інших напрямків – 97.

У 2016 році перевезення здійснювалось 1134 автотранспортними засобами, з них: 340 автобусів, 864 мікроавтобуси, 27 легкових автомобілів [23; 147] (рис. 1.79; рис. 1.80).

Автобуси прибувають на вулицю Челюскінців, де формується своєрідний КПП. Це місце ретельно охороняється представниками української та ізраїльської поліції (рис. 1.81).

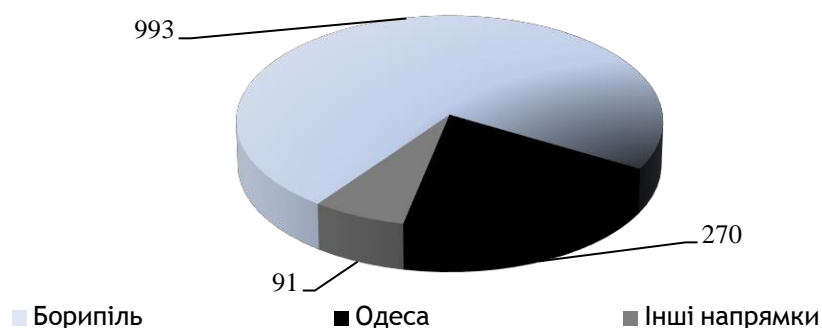

Рис. 1.79. Кількість транспортних засобів за напрямками, які здійснювали перевезення паломників у період Рош-Га-Шана

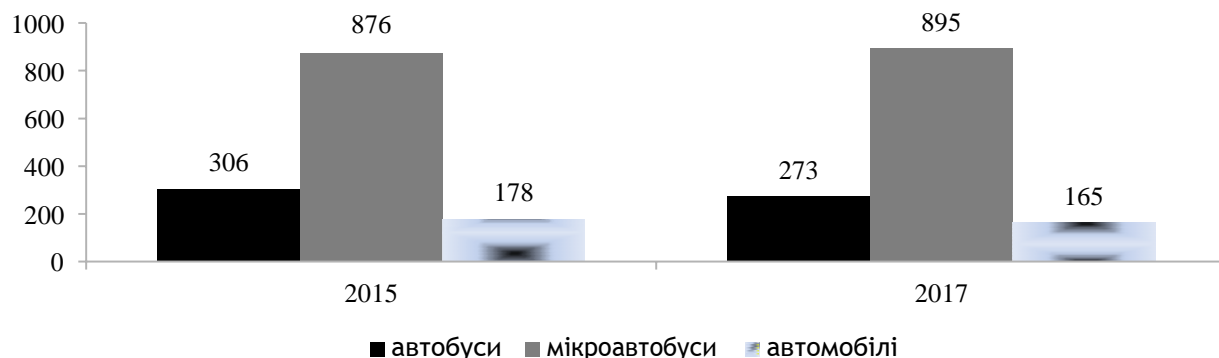

Рис. 1.80. Кількість автотранспортних засобів за видами, які здійснювали перевезення паломників у період Рош-Га-Шана

У паломників перевіряють наявність документів та заборонених речей, враховуючи криміногенну ситуацію та з метою запобігання терактам. Ізраїльські поліцейські допомагають місцевим вирішувати різні конфліктні ситуації, які можуть виникнути, враховуючи перебування значної кількості паломників на невеликій території.

На КПП також перебувають представники єврейської організації, яка організовує їх приїзд до м. Умані. Вони проводять облік приїжджих і допомагають представникам силових структур з перекладом з української мови на іврит. Після реєстрації хасиди рухаються вгору по вулиці Белінського до вулиці Пушкіна, де і збираються своїми громадами.

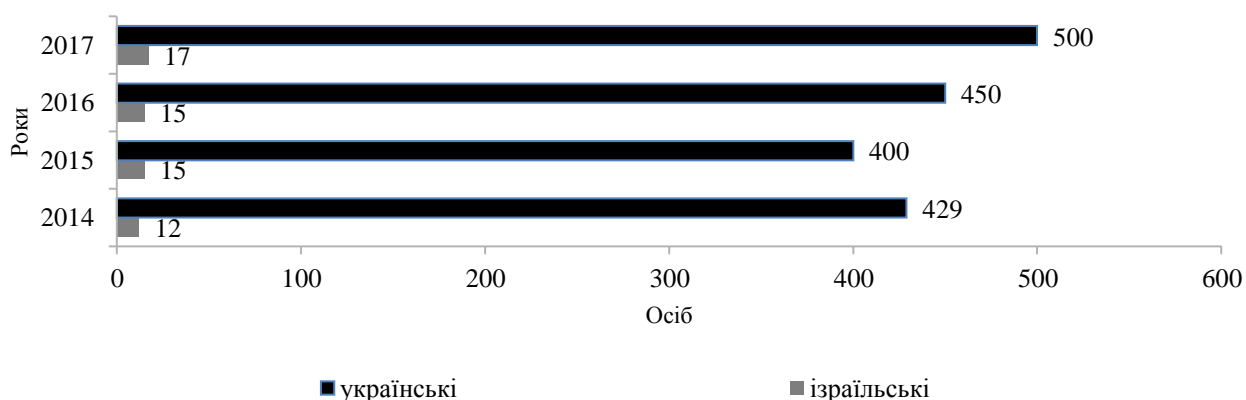

Рис. 1.81. Кількість ізраїльських та українських поліцейських, залучених до охорони правопорядку у районі паломництва хасидів під час святкування Рош-Га-Шана

Щорічно охорону громадського порядку здійснює зведений загін УМВС України в Черкаській області, працівники кінологічної та вибухотехнічної служб міліції з інших регіонів України,

поліцейські Держави Ізраїль, співробітники Державної служби надзвичайних ситуацій України, в тому числі водолази, хіміки, піротехніки, які забезпечують пожежну та техногенну безпеку під час святкування прочанами Рош-Га-Шана.

Для комфортного перебування паломників в м. Умань необхідна відповідна туристична інфраструктура. На думку представників міськради м. Умані, інфраструктура міста ледве справляється з таким напливом людей. Для міста, в якому проживає 85 тисяч чоловік, збільшення його жителів (нехай і на тиждень) приблизно в половину – майже катастрофа. Хасиди хоч і селяться компактно – в одному кварталі, де розміщена синагога цадика Нахмана, але навантаження йде на всю міську електромережу, водопостачання, вивіз сміття. Це ще пов'язано з релігійною особливістю приїжджих, так як в дні свята їм не можна включати електроприлади і воду, внаслідок чого мінімум 2 дні вода тече постійно з усіх кранів і світло горить цілодобово.

Проведене дослідження показало, що існуюча інфраструктура м. Умань в належній мірі не забезпечує потреб паломників. Насамперед це стосується закладів розміщення. Готелів, які готові прийняти паломників незначна кількість, особливо тих, що користуються попитом і розташовані поблизу синагоги.

Готель «Ahuzat Ohalei Shalom» розміщується за адресою вул. Перовської, 16 в 10 хвилинах ходьби від центру м. Умані. У цьому готелі гостям доступні такі послуги: ланчі на винос, парковка, трансфер з/в аеропорт, розслабляючий масаж, ресторан, люкс для молодят, швидкісний інтернет, сейф, спеціальні місця для куріння. Для зручності іноземних туристів персонал знає англійську, давньоєврейську мови. Готельний фонд має номери кількох категорій: тримісний, двомісний номер з 2 окремими ліжками, двомісний номер з 1 ліжком. В об'єкті розміщення високим людям відмінно підійдуть подовжені ліжка (більше 2 метрів). Кімнати готелю облаштовані всіма зручностями, в числі яких кондиціонер, робочий стіл. Серед додаткової техніки до послуг гостей телевізор з плоским екраном. Ванна кімната укомплектована всім необхідним, є фен, гідромасажна ванна. Даний варіант розміщення рекомендується і для алергіків, прибирання тут здійснюється спеціальними засобами. З вікна відкривається гарний панорамний вид на сад.

Сучасний готель «Hoshen» розташований недалеко від дендрологічного парку «Софіївка». Тут є кілька невеликих номерів, розрахованих на одного або двох гостей. Передбачено розміщення

дітей для яких є додаткові ліжка. При розміщенні всіх дітей молодших 2 років на дитячих ліжечках не стягується плата. При додатковому розміщенні всіх дітей старшого віку або дорослих на додаткових ліжках стягується плата в розмірі 300 грн. за ніч. Максимальна кількість додаткових ліжок у номері – 1. У всіх номерах зроблений сучасний ремонт і закуплено нові меблі. На першому поверсі розташований ресторанчик, де можна спробувати страви європейської та єврейської кухні.

На кошти єврейських організацій в місті Умані побудовано готель «Шаарей Ціон», що в перекладі означає «Врата Сіону». Дев'ятиповерховий корпус готелю включає номери категорії напівлюкс місткістю від одного до чотирьох чоловік. Для гостей при готелі працює кошерний ресторан в якому готують єврейські страви. Готель «ONE» розташований в 300 м від могили Цадика Нахмана та недалеко від парку «Софіївка». До послуг гостей надаються номери з видом на місто і безкоштовним Wi-Fi. У розпорядженні гостей власна ванна кімната, балкон, кондиціонер і шафа. Щоранку гостям пропонують кошерний сніданок. У ресторані готелю готують страви інтернаціональної і середземноморської кухні. Вартість проживання в зазначених готелях відображено на рис. 1.82.

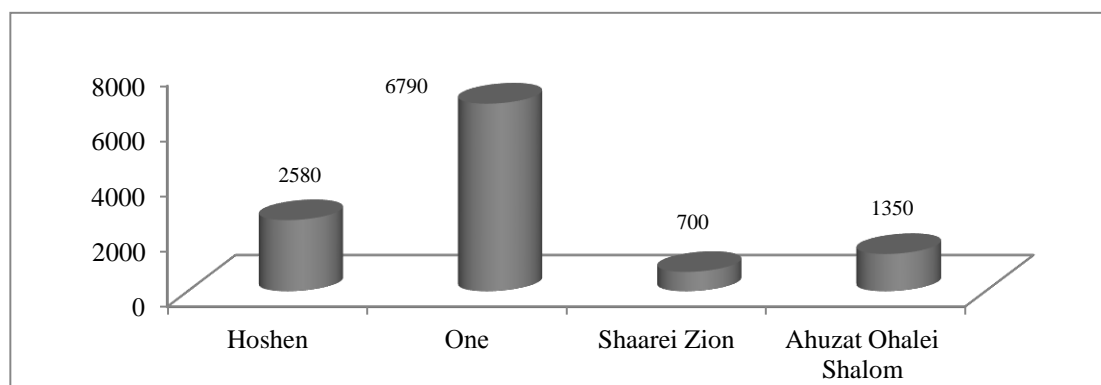

Рис. 1.82. Вартість проживання у готелях, розташованих на вул. Пушкіна, грн. за добу

Ця кількість готелів не є достатньою, тому більшість з тих, хто здійснює паломництво, орендують кімнати у місцевих жителів, або змушені жити у наметових містечках, які вміщують близько 5 тис. паломників.

Серед усіх уманчан є невелика частка тих, хто володіє нерухомістю в кварталі паломництва чи поблизу нього. Власникам

нерухомості в цьому районі завдяки здачі свого майна в оренду вдається отримувати значні прибутки в період масового прибуття паломників (рис. 1.83, рис. 1.84).

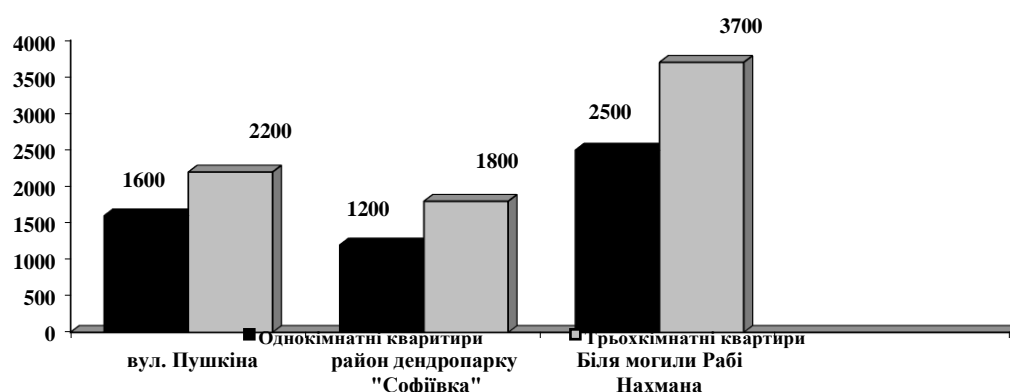

Рис. 1.83. Вартість оренди житла паломниками, дол. США

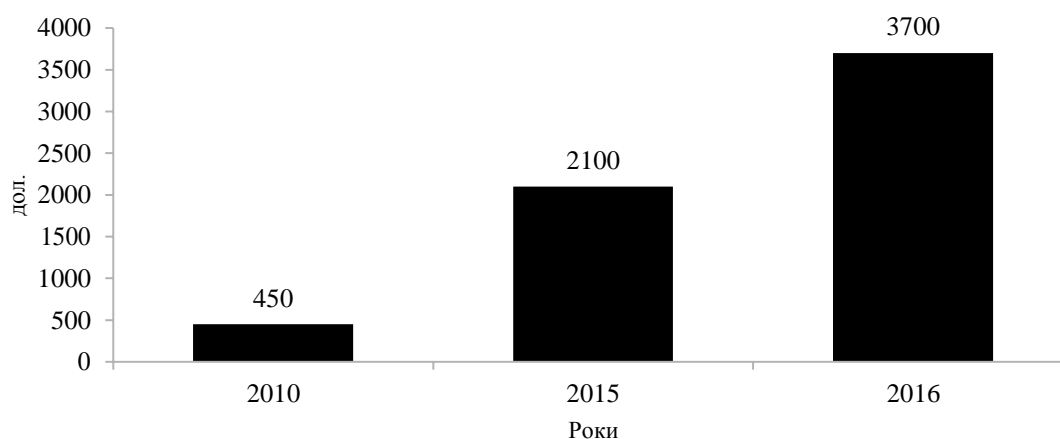

Рис. 1.84. Динаміка вартості оренди житла у районі могили Цадика Нахмана у свято Рош-Га-Шана на тиждень, дол. США

Ціни на житло залежать від місця розташування будинку, поверху і умов проживання. Перевагу паломники надають житлу, яке найближче розташоване до могили рабі Нахмана. Найдорожчим житлом є квартири в багатоповерхових будинках, які розташовані безпосередньо біля могили цадика Нахмана або синагоги. Трохи дешевше коштує оренда приватних будинків навколо центру збору. Найбільшу перевагу паломники надають будинкам по вулицях Пушкіна, Белінського, Софії Перовської і Кулика. Житло, розташоване далі, а це в мікрорайонах Нова Умань та Лиса Гора, вулиці Східна і Садова, оцінюється значно дешевше, попит на нього не такий великий. Слід зазначити, що квартири вище 5 поверху також коштують значно дешевше, навіть якщо будинок знаходиться

біля могили або синагоги. Адже в період святкування Рош-га-Шана хасидам забороняється користуватися всіма досягненнями цивілізації, в тому числі і ліфтом.

Так, орендна плата за наймане житло біля місця поховання праведника складає не менше 1000 доларів (на весь період святкування). Приміром, однокімнатна квартира на третьому поверсі для п'яти осіб на вулиці Пушкіна коштує 1600 доларів, трикімнатна квартира у цьому ж районі на другому поверсі для шести чоловік – 2200 доларів. Ціни на житло біля могили Рабі Нахмана різні і залежать від умов проживання. Наприклад, однокімнатна квартира на шістьох осіб вартує 2500 тис. дол. на період святкування, трикімнатна для 12 осіб – 3700 тис. дол. Є і елітне житло вартість якого 4000-8000 тис. доларів у період паломництва.

У віддалених від могили Рабі Нахмана районах ціни на оренду житла дещо нижчі, так однокімнатна квартира біля дендропарку «Софіївка» коштує 1200 доларів, а трьохкімнатна 1880 доларів.

Спостерігається тенденція щодо придбання нерухомості паломниками, які також практикують здавати придбане житло своїм співвітчизникам в оренду. Місцеві жителі, які є власниками житла і здають його в оренду паломникам здебільшого договорів оренди не укладають, відповідно і не сплачують податків, які поповнювали б місцевий бюджет. Прибутки від паломництва не тільки не надходять до місцевих бюджетів, а й поширюються міжетнічні конфлікти місцевих жителів з паломниками.

У період паломництва значно пожвавлюється торгівля, попитом користується сувенірна та кошерна продукція. Всі розрахунки в цей період здійснюються в доларах США. За підрахунками, на сувеніри іноземці витрачають в середньому 200-300 дол. США. Зважаючи на перебування великої кількості паломників на невеликій території, у магазинах стрімко зростає кількість товару, наприклад, питну воду завозять 25-тонними вантажівками.

Перебування паломників дає місцевим жителям можливість додаткового заробітку шляхом надання послуг носіїв. Вартість доставки від місця прибуття транспортного засобу до місця проживання паломником одного великого чемодану коштує 2 дол. США, маленького – 1 дол. США. Для отримання можливості надання таких послуг людина обов'язково має зареєструватися в поліції і отримати спеціальну перепустку без якої в район паломництва хасидів потрапити неможливо.

Недостатньою є і кількість закладів харчування, оскільки, діє лише один кошерний ресторан (більш ніж на 11 тис. місць). Згідно із релігійними особливостями хасиди споживають їжу, яка має бути приготована відповідно до встановлених канонів (бути кошерною). Тому в більшості випадків її організацією займаються благодійні організації або ж самі прочани.

Святкове меню складається за особливими правилами. «На свято прийнято не солити хліб, а мочати його в мед. На столі мають бути мед, яблука і, звісно, хала але не звичайної, а круглої форми, а також голова риби, тому на стіл зазвичай ставлять цілу фаршировану рибу», – зазначає представник громади синагоги Бродського, керуючий ресторану «Серебро» Уріель Штерн. Ще кілька років тому паломники привозили майже весь провіант із собою. Але сьогодні на ринок вийшли компанії «УкрКошер» і Time Kosher – на них і лягла відповідальність за забезпечення паломників усім необхідним [21].

Паломництво до м. Умані дозволяє поповнити бюджет міста: так, до бюджетів усіх рівнів від послуг наданих паломникам (одне торгове місце в єврейському кварталі коштує 2800 гривень), податки від торгових точок і готельних зборів у 2016 році досягли близько 9 млн. гривень. У міський бюджет з цих грошей надходить близько 3,7 млн. грн. – а це близько 5% міського бюджету.

Слід зазначити, що заходи щодо прийому хасидів паломників, що прибули до Умані на святкування Рош-Га-Шана 2017 року, організовані на значно більш високому рівні, ніж в попередні роки. Паломників зустрічали і супроводжували від трапа літака в аеропорту до прибуття та розміщення в м. Умані поблизу від могили рабі Нахмана. Їх повернення додому після завершення святкування Рош-Га-Шани було таким же організованим.

Дослідивши сучасний стан паломництва хасидів на території м. Умані, слід зазначити, що, в першу чергу, перебування паломників не регулюється відповідним чином на державному рівні, відсутність єдиного центру з організації паломництва зумовлює його стихійний характер. Паломницький туризм в Україні потребує передовсім законодавчої підтримки. Для того, щоб надалі паломницький туризм став повноцінним видом туристичної індустрії, необхідний комплекс правових, економічних та організаційних заходів, що сприятимуть його розвитку. Тому необхідно доповнити діючий Закон «Про туризм» або ухвалити окремий Закон «Про паломництво», який би регулював питання перебування паломників на території України.

До основних проблем, які не забезпечують якісний розвиток паломництва хасидів до м. Умані, належать:

- відсутність комплексної програми розвитку паломництва хасидів;
- нерозвиненість туристичної інфраструктури в м. Умань у районі паломництва хасидів;
- недостатня кількість готельних місць і невідповідність їх структурі попиту;
- відсутність належного громадського порядку в місцях здійснення паломництва;
- відсутність рекламно-інформаційної продукції, пропаганди та просування паломництва;
- відсутність системи управління паломницьким туризмом.

Паломництво хасидів до України, а зокрема до м. Умані, має специфічний характер, так як, масовий приїзд паломників пов'язаний з святкуванням Рош-Га-Шана і саме в цей період країна і місто мають бути готовими до прийому значної кількості паломників. Гостро стоїть питання пошуку нових підходів і можливостей для успішної організації паломництва на належному рівні, а також уникнення конфліктів, які пов'язані із неефективною діяльністю органів місцевої влади щодо його регулювання.

Серед основних питань, які потребують вирішення як на загальнодержавному так і місцевому рівнях є побудова структурно-організаційної моделі. Більшість паломницьких поїздок організовується релігійними організаціями, деякі паломники здійснюють подорож самостійно або ж користуються послугами турагенств, які розташовані в країні їх проживання, але ці організації не здійснюють супроводу в країну прибуття. Прибувши в країну здійснення паломництва, більшість паломників не знають як правильно себе поводити і яким чином організувати свій тур. Як показав аналіз, в Україні відсутня чітка організація прийому паломників і забезпечення їхнього перебування.

На нашу думку, в м. Умані доцільно було б створити організаційний центр (підпорядкований відділу туризму Уманської міської ради), який би забезпечував вирішення питань паломників з моменту їх прибуття на територію України і до моменту повернення на батьківщину (рис. 1.85). Враховуючи сучасні тенденції розвитку галузі, доцільним є розвиток центру на комплексній, програмній основі за підтримки Міністерства інфраструктури, Міністерства культури, Міністерства освіти та науки, інших міністерств та

відомств, банківських установ, вітчизняних й іноземних інвесторів, що дозволить залучити інвестиції в українську економіку. Крім того, центр забезпечення перебування хасидів в Україні має постійно співпрацювати з Всесвітнім союзом брацлавського хасидизму, Міжнародним благодійним фондом імені Рабі Нахмана та об'єднанням іудейських релігійних організацій для обміну інформацією, спільного планування діяльності та напрямів покращення перебування паломників на території країни.

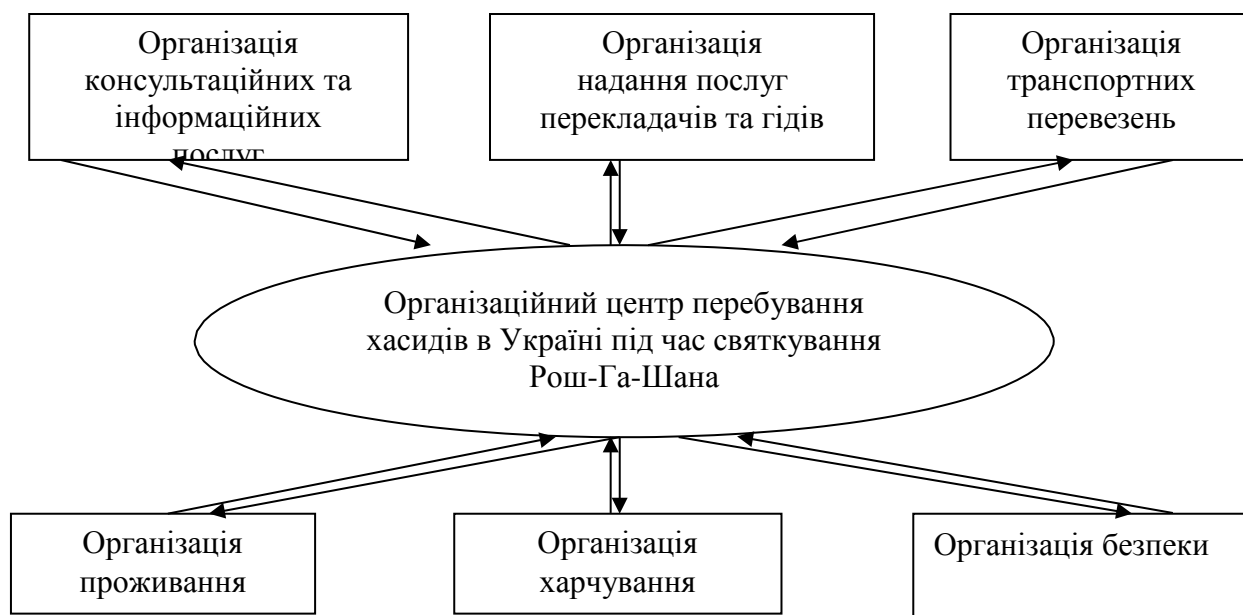

Рис. 1.85. Структура організаційного центру перебування хасидів в Україні під час святкування Рош-Га-Шана

Цьому центру мають підпорядковуватися певні підрозділи, які забезпечували б вирішення і координацію питань в межах своєї компетенції.

Створення такого центру дасть змогу не лише забезпечити комфортні умови перебування паломників, а й організувати взаємоналагоджену роботу всіх служб та збільшити доходи держави, отримані від перебування хасидів в країні, шляхом поповнення бюджетів різних рівнів. Однією з найбільших економічних проблем є тінізація прибутків, отриманих від паломників, які розподіляються між приватними особами, майже не надходячи в міський бюджет за рахунок якого і здійснюється облаштування міста, що змушує брати дотації. Все це призводить до того, що недофінансовані комунальні служби не в змозі виконувати навантаження, яке постійно збільшується, і не справляються з вчасним прибиранням території, вивезенням сміття, обслуговуванням каналізацій тощо.

Ефективна діяльність організаційного центру можлива за умови співпраці всіх його підрозділів. Якщо всі відділи будуть подавати оперативну інформацію до організаційного центру, де вона буде опрацьовуватись і надходити в інші відділи для забезпечення їхньої ефективної діяльності, то результат буде помітним.

Так, відділ організації консультаційних та інформаційних послуг, володіючи інформацією інших підрозділів, зможе надати якісну роз'яснювальну роботу паломникам, яка в свою чергу забезпечить ефективну діяльність цим підрозділам. Одним із завдань відділу з організації консультаційних та інформаційних послуг є забезпечення інформацією, яка стосується перебування паломників в святих місцях, ще до їхнього прибуття в Україну. Турист має бути ознайомлений з особливостями країни та поважати місцеві закони і звичаї.

Приймаючій стороні для планування перебування паломників теж потрібно мати інформацію:

- про основні цілі паломництва з боку духовних рекреантів, для розрахунку їхніх потреб;
- культурно-пізнавальні інтереси паломників для їх забезпечення. Здійснення інформаційно-рекламної діяльності через рекламні та інформаційні сайти, розповсюдження буклетів, які враховуватимуть специфіку організації, роз'яснення особливостей перебування та надання різних практичних рекомендацій спростить перебування паломників в країні.

На основі інформації, отриманої від відділу організації проживання, щодо кількості місць для проживання відділом організації консультаційних та інформаційних послуг може бути створена системи інтернет-бронювання житла, яка дозволить заздалегідь орендодавчачам вирішити питання здачі житла в оренду і не користуватися послугами посередників у період приїзду хасидів, а паломникам, в свою чергу, бути впевненими, що в період перебування вони будуть забезпечені житлом. Впровадження системи Інтернет-бронювання на власній веб-сторінці дозволить скоротити час та зусилля як споживача так і власні ресурси. Так як використання Інтернет-бронювання набуває популярності серед споживачів готельних послуг вони, отримавши можливість скористатися Інтернет-бронюванням, можуть самостійно в будь-який зручний для себе час зарезервувати житло. Таким чином суб'єкт господарювання матиме змогу збільшити кількість

споживачів свої послуг не витрачаючи додатковий час і ресурси на зв'язок із підприємствами-посередниками.

З метою кращого ознайомлення клієнта з переліком і якістю послуг суб'єкта господарювання доцільним є надання візуальної інформації за допомогою розміщення віртуального туру на веб-сайті підприємства. Віртуальна екскурсія по об'єкту є досить переконливим і ефективним способом надання інформації клієнту, вона дозволяє йому «відчути» послуги.

Електронний маркетинг сьогодні є одним з головних способів ведення бізнесу в сфері послуг. Він допомагає не просто задовольнити інтереси споживача, але і зробити це сучасними, більш ефективними способами. Матеріалізація послуг з допомогою електронного маркетингу привертає увагу аудиторії, робить клієнтів дійсно зацікавленими у придбанні послуги, сприяє підвищенню цінності послуг в очах споживачів, а також зменшує ступінь розриву між очікуванням клієнта та реальним уявленням про послуги.

За рахунок впровадження Інтернет-технологій та комунікацій, які є невід'ємним елементом сучасного маркетингу та джерелом його подальшого розвитку, здійснюється вплив на маркетинг індустрії, що призводить до кардинальних змін у системі управління та сприяє її ефективній діяльності.

На відділ з організації надання послуг перекладачів та гідів покладається відповідальність за забезпечення професійних кадрів зі знанням паломницької специфіки та гідів-перекладачів, які мають знання у цій сфері. В залежності від інформації, яка буде надходити з відділу організації консультаційних та інформаційних послуг, центр буде приймати рішення яку кількість фахівців залучити для обслуговування паломників.

Відділ транспортних перевезень має відповідати за здійснення перевезень хасидів як з аеропорту до місця проживання паломників, так і в зворотному напрямку. Слід зазначити, що значна кількість паломників після святкування Рош-Га-Шана в м. Умані здійснюють поїздки і в інші міста, де знаходяться святині, тому необхідно враховувати забезпечення транспортних перевезень і за такими маршрутами. Для забезпечення якісного перевезення необхідно на цей період укласти договори з перевізниками і здійснювати контроль за перевезеннями.

Значна кількість власників автотранспортних засобів, в період масового прибуття хасидів, самостійно здійснюють перевезення, не маючи при цьому дозволів на даний вид діяльності, і, відповідно, не

сплачують податків. У 2017 році інвестори США погодились фінансувати 140 млн. дол. США на будівництво міжнародного аеродрому в м. Умань на базі колишнього військового аеродрому. Відповідна домовленість була досягнута в ході зустрічі американських інвесторів з міністром економіки України, що свідчить про те, що проект отримав підтримку українського уряду [136]. Поки що терміни реалізації проекту не встановлено, але наявність аеродрому в майбутньому в місті значно спростить переліт для паломників та роботу перевізників.

Питання проживання паломників у період святкування Рош-Га-Шана надзвичайно актуальне і не контрольоване, що підтверджує необхідність створення відділу з організації проживання паломників. У ході дослідження нами було з'ясовано, що готельного фонду в районі поселення паломників недостатньо, тому завданням працівників відділу має бути укладання договорів з місцевими жителями про надання житла в оренду паломникам. Відповідно, при наявності договору, власник житла повинен буде сплатити податок з отриманих доходів. При наявності договорів оренди нескладно буде провести моніторинг наявності місць для розміщення паломників, надати інформацію до відділу організації консультаційних та інформаційних послуг, які в свою чергу проінформують та запропонують паломникам житло, яке буде задовольняти їхні вимоги щодо розміщення та умов проживання.

Хасиди відповідно до своїх релігійних переконань вживають лише кошерну їжу, тому саме відділ організації харчування має забезпечувати організацію продажу такої їжі в районі паломництва та функціонування закладів громадського харчування в період масового паломництва, яких на даний період обмежена кількість.

Паломництво хасидів з різних країн до України вимагає гарантування безпеки перебування паломників на території країни шляхом налагодження міжнародної співпраці країн, що і має забезпечувати відділ з організації безпеки паломників. Нестабільна політична ситуація в Україні та військові дії, які тривають на Сході держави не зменшують потоки паломників до м. Умані через віддаленість території від антитерористичних дій. Задля гарантування громадської безпеки залучаються майже півтисячі поліцейських та щонайменше 15 ізраїльських правоохоронців, крім того долучено і новий підрозділ – тактичну поліцію, основним завданням якої є забезпечення правопорядку під час масових заходів.

Отже, як бачимо, на сучасному етапі в Україні сформований сегмент ринку паломницького туризму хасидів, який набуває все більшого розвитку. У зв'язку зі збільшенням кількості паломників виникає потреба в організації поїздок та забезпеченні комфортного перебування туристів в місці паломництва. Розвиток туристичної та релігійно-благодійної інфраструктури м. Умані неможливий без структурних реформ, які забезпечать надання паломникам цивілізованого рівня сервісу. Для цього необхідно створити сприятливий інвестиційний клімат для іноземних інвесторів, які готові вкласти інвестиції в конкретні інфраструктурні проекти. Тому завданням фахівців, відповідальних за даний сегмент туристичного ринку, є ефективна організація роботи на основі проведення маркетингових досліджень та чіткої роботи менеджерів.

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ЧЕРКАЩИНИ

2.1. Інклюзивний туризм на Черкащині: стан, проблеми та перспективи розвитку

Інклюзивний туризм – туризм, доступний для всіх, туризм, який включає всіх. Іншими словами – включає у себе і людей нормальних фізичних можливостей, і людей з обмеженими фізичними можливостями. Основна мета такого туризму – забезпечити всім членам суспільства можливість рекреації. Для країн Західної Європи інклюзивний туризм сприймається не як благодійна допомога, а як реалізація права на подорож, яке мають всі, у тому числі і люди з обмеженими фізичними можливостями. Показово, що UNWTO протягом останніх років раз по раз акцентує саме «accessible» видаючи рекомендації і пропонуючи свої рішення проблем адаптації міського середовища до потреб людей з обмеженими фізичними можливостями. Тож варто зупинитись на істинному значенні терміну «інклюзивний туризм» – «Туризм для всіх» (а не лише для інвалідів) [163].

Шлях до нормалізації та повноцінного існування насамперед ускладнюють закорінені в суспільній свідомості стереотипи та упередження. А це призводить до суттєвого зниження життєдіяльності людей з інвалідністю, їх соціальної дезадаптації, обумовленої порушеннями в розвитку, труднощами в самообслуговуванні, в навчанні та спілкуванні з навколишнім світом. Сьогодні особливо гостро стоїть питання соціальної адаптації такої категорії населення, що залишається «відкритою» в усіх сферах суспільного життя.

В Україні література, присвячена питанню соціальної інтеграції людей з особливими потребами, переважним чином перебуває в площині педагогіки [164]. Завдяки ініціативі Всесвітньої туристської організації, яка присвятила 2017 рік темі інклюзивного туризму, проводиться немало конференцій (Умань, Херсон, Київ), створено Асоціацію «Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму». Також завдячуючи розвитку мережі інтернет, інформація про

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про курорти» від 05.10.2000 р. №2026-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2026-14>.
2. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів України» (1991 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/875-12>.
3. Закон України «Про Туризм» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95->
4. Андреева И. В. Геоэкологические основы природного паратуризма / И. В. Андреева // Мир науки, культуры, образования. – 2013. – № 2 (39). – С. 304-307.
5. Аникеева О. А. Россия без барьеров: туризм, доступный для всех / О. А. Аникеева, Ю. А. Анисимова // Сервис в России и за рубежом. – 2011. – Т. 25. – № 6. – С. 17-21.
6. Аніщенко А. П. Розвиток інфраструктури інклюзивного туризму як результат трансформацій менталітету суспільства (XX-XXI ст. // Соціальний всесвіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://socsvit.org/node/61>
7. Арсененко І. Інвалідний туризм: поняття, класифікація / І. Арсененко, О. Топалова // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Переяслав-Хмельницький, 30-31 липня 2014 року). – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 9-11.
8. Ахметшин А. Спортивно-оздоровительный туризм как новый вид адаптивного спорта / А. Ахметшин // Адаптивная физическая культура. – 2003. – № 4. – С. 36-37.
9. Бавельский А. Д. Безбарьерный туризм в Москве : учеб.-метод. пособ. / А. Д. Бавельский, Г. И. Зорина, А. А. Ручин ; под науч. ред. И. В. Зорина ; Ком-т по туризму и гостин. хозяйству г. Москвы. – М. : Логос, 2011. – 168 с.
10. Бавельский А. Д. Доступная среда как фактор развития и безопасности безбарьерного туризма / А. Д. Бавельский, И. В. Зорин, А. И. Сеселкин // Туризм: право и экономика. – 2012. – № 1. – С. 2-5.

11. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. – К., 2001. – 42 с.
12. Биркович В. І. Удосконалення державного регулювання розвитку на регіональному рівні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/St_pr5/21_Birkovich.pdf
13. Благодійний Фонд «АІК». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.aik.ua/ru/about/.
14. Богдан Н. М. Дослідження ризиків у туризмі / Н. М. Богдан, О. П. Сухорукова // Бізнес Інформ. – 2016. – № 10. – С. 206-211.
15. Божко В. П. Кількісна оцінка ділової репутації підприємства / В. П. Божко, Г. С. Сінько // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – №5. – С. 15-17.
16. Божук Т. Індустрія релігійного туризму як перспективний соціально-економічний напрям забезпечення сталого регіонального розвитку / Т. Божук // Вісник Львів. держ. ін.-ту новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола. Серія «Економічні науки». – 2009. – Вип. 4. – С. 9-14.
17. Божук Т. Розвиток релігійного туризму: різновиди, функції, пріоритети / Т. Божук // Краєзнавство. Географія. Туризм. Шкільний світ. – 2011. – № 16. – С. 3-6.
18. Бондаренко А. Подорожі Україною і світом. Корсунь-Шевченківський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://andy-travel.com.ua/korsun-shevchenkivskiy>
19. Бондаренко Д. В. Аспекти правового регулювання паломництва и релігійного туризму на сучасному етапі / Д. В. Бондаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naukaru.ru/journal/article/view/12525>.
20. Бордун О. Ю. Теоретичні та прикладні засади дослідження релігійних та паломницьких потоків України / О. Ю. Бордун // Географія та туризм. – 2012. – Вип. 23. – С. 73-81.
21. Брацлавські хасиди: В Умані сприятлива атмосфера для молитви, тут ми наповнюємося духовною енергією: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vseprava.com.ua/braclavski-xasidi-v-umani-spriyatлива-atmosfera-dlya-molitvi-tut-mi-napovnyuyemosya>
22. Бухаріна Л. М. Розробка стратегії розвитку сфери туризму в Україні / Л. М. Бухаріна // Економіка и государство. – 2009. – №1. – С. 103-105.

23. В Умані вже готуються до святкування Рош-га-Шана: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://procherk.info/news/7-cherkassy/53619-v-umani-vzhe-gotujutsja-do-svjatkuvannja-rosh-ga-shan>
24. Василюк Н. В. Особливості та сучасні аспекти функціонування ринку туристичних послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Document/Downloads/Torg_2011_13_31.pdf
25. Відеоролик об інклюзивном туризмі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://youtu.be/zG8CR0jZ4Hg>
26. Відоменко І. О. Дослідження сучасного стану готельного господарства України та його вплив на формування стратегії просування послуг індустрії гостинності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journa/2016/21-2016/15.pdf>.
27. Головне управління статистики у Черкаській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ck.ukrstat.gov.ua/?p=stat_inform
28. Голодюк Н. В. Особливості нормативно-правової регламентації релігійного туризму та паломництва в Україні / Н. В. Голодюк // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2017. – Випуск 125. – С. 239-240.
29. Гончарство с. Громи / Матеріали лабораторії «Етнологія Черкаського краю». – Ф. 2013. – П. 456. – 15 с.
30. Горбань Г. П. Управління регіональним розвитком туристичної галузі: світовий досвід / Г. П. Горбань // Економіка и управление. – 2011. – №4. – С. 110-113.
31. Горіна Г. О. Компаративний аналіз підходів до територіального районування світу за туристичними регіонами міжнародними інститутами / Г. О. Горіна // Економіка та суспільство [Електрон. наук. фах. вид]. – Мукачево : Мукачівський держ. ун-т, 2016. – № 3. – С. 311–316. – Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/3_ukr/55.pdf
32. Горіна Г. О. Моделювання аутентичного управління розвитком ринку туристичних послуг / Г. О. Горіна // Економічний простір. – 2017. – № 111. – С. 66-74.
33. Грабовенська С. П. Аналіз і структура ринку туристичних послуг в Україні / С. П. Грабовенська // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2013. – № 1 (56). – С. 226-234.

34. Давидюк В. Уманські готелі : до 400-ліття першої письмової згадки про Умань / В. Давидюк // Уманська зоря. – 2013. – 18 січня. – С. 3.
35. Даниленко О. Польська сторінка в історії Умані : [виставка у заповіднику «Стара Умань», присвячена польському повстанню 1863 року] / О. Даниленко // Черкаський край. – 2013. – 1 травня. – С. 11.
36. Державний історико-культурний заповідник «Трахтемирів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ridna.ua/museums/derzhavnyj-istoryko-kulturnyj-zapovidnyk-traht>
37. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
38. Дмитриевский А. В. Религиеведение для менеджеров туристического бизнеса: практические аспекты: учебное пособие / А. В. Дмитриевский. – Донецк: Донецкий ин-т туристического бизнеса, 2004. – 306 с.
39. Допомога молодим. Молодіжна організація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helpyoung.org/about.php>.
40. Евсеев С. П. Технологии физкультурно-спортивной деятельности в адаптивной физической культуре / С. П. Евсеев, О. Э. Аксенова. – М. : Советский спорт, 2007. – 296 с.
41. Єдиний в Україні водяний млин на гідротурбінах працює на Уманщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ck.ridna.ua/2016/03/01/edynuj-v-ukrajini-vodyanyj-mlyn-na-hidrot>
42. Этикет инвалидности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.disright.org/news/ofis-po-pravam-lyudey-s-invalidnostyu-predstavlyaetiket-invalidnosti>
43. Задворный В. Паломничество / В. Задворный // Католическая энциклопедия: В 5 т. – М.: «Научная книга», Издательство: Францисканцев, 2007. – Т.Ш: МП. – С. 1229-1233.
44. Замятина Д. С. Паломник / Д. С. Замятина // Энциклопедия религий / Под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – М.: Академический Проект; Гаудеамус, 2008. – С.932-933.
45. Заячківська Г. А. Ринок міжнародних туристичних послуг: конструювання категорії та класифікація / Г. А. Заячківська // Інноваційна економіка. – 2015. – № 1. – С. 153-157.
46. Инструмент мониторинга безбарьерной среды [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.disright.org/ru/news/itogi-proekta-monitoring-bezbarernoydy>

47. Інклюзивний реабілітаційний туризм – розвиток нового виду реабілітації осіб з інвалідністю в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://novadoba.com.ua/45768-inklyuzyvnyu-reabilitaciyno-socialnyu-turyzm-8722-rozvytok-novogo-vydu-reabil>
48. Інформаційно-бібліотечне обслуговування користувачів з особливими потребами: історія та сучасність : монографія / Н. Е. Кунанець. – Львів : Галицька вид. спілка, 2013. – 440 с.
49. Історія. Черкаська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ck-oda.gov.ua/istoriya/>.
50. Кабінет міністрів України. Розпорядження. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження кабінету міністрів України Про схвалення Стратегії розвитку туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1>
51. Калитюк В. А. Рекреаційно-туристичний комплекс в умовах ринку / В. А. Калитюк. – Львів, 1999. – 162 с.
52. Кам'янка. на скелястих берегах Тясмину [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://haidamac.org.ua/2011/10/kamyanka/>
53. Канів. 7 чудес України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://7chudes.in.ua/nominasiyi/kaniv-cherkaska-obl/>Канів
54. Канів. Україна Інкогніта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainaincognita.com/cherkaska-oblast/kanivskyi-raion/>
55. Кирилова О. Маркетинг на ринку туристичних послуг / О. Кирилова // Маркетинг в Україні. – 2009. – №3. – С. 57-59.
56. Ковальчук А. С. Конфесійно-географічна характеристика релігійно-паломницьких об'єктів в Україні: монографія / А. С. Ковальчук. – Львів: Фенікс, 2002. – 120 с.
57. Ковальчук А. Формування понятійно-термінологічного апарату релігійного туризму і паломництва / А. Ковальчук // Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 29(2). – С. 86-92.
58. Ковальчук С. В. Поняття туристичного ринку та особливості його функціонування [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_6_4/060-0pdf
59. Козицька В. Жадана ластівка живої історії Умані : [про книгу В. Давидюка «Історія Уманських вулиць»] / В. Козицька. – 2012. – 9 листопада. – С. 3.
60. Конвенція ООН про права інвалідів : Резолюція Генеральної асамблеї ООН № 61/106, прийнята на шістдесят першій сесії ГА ООН 2006 р. (Конвенцію ратифіковано законом України

- № 1767-VI від 16.12.2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
61. Конвенція ООН о правах инвалидов – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/
62. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>
63. Котеннева О. Как превратить сельский дом в объект зеленого туризма [Электронный ресурс] / О. Котеннева. – Режим доступа : <http://1k.com.ua/383/details/3/13>.
64. Кочеткова Н. В. Теоретические аспекты социально-экономической дифференциации региона / Н. В. Кочеткова // Экономика и управление. – 2012. – № 3. – С. 127-133.
65. Краєзнавець Черкащини : Матеріали установчої конференції обласного краєзнавчого товариства. [Випуск 1] / упоряд. : В. А. Гончаренко (ред.), М. Ф. Пономаренко, П. П. Соса ; Черкаське обласне відділення українського фонду культури ; Обласне краєзнавче товариство. – Черкаси : Ред.-вид. відділ облполіграфвидаву, 1990. – 55 с.
66. Кривошея І. І. Хасиди в Умані: історія і сучасність / І. І. Кривошея, В. С. Фуркало. – Умань: РВЦ «Софія», 2007. – 18 с.
67. Кузнець Т. В. Християнська Церква в Умані кінця XVIII – початку XX століття : монографія / Т. В. Кузнець, І. І. Кривошея, О. В. Скус – Умань: ВПЦ «Візаві», 2012. – 148 с.
68. Любіцева О. О. Напрямки розвитку релігійного туризму в Україні / О. О. Любіцева, С. П. Романчук // Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (10-11 жовтня 2001 р. КУТЕП). Туризм у XXI столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості. – К.: Вид-во «КУТЕП», 2002. – 235с.
69. Любіцева О. О. Паломництво та релігійний туризм: навчальний посібник / О. О. Любіцева, С. П. Романчук. – К.: Альтерпрес, 2011. – 416 с.
70. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. – К.: Альтпрес, 2002. – 436 с.
71. Мальська М. П. Готельний бізнес: теорія та практика : підручник / М. П. Мальська, І. Г. Пандяк. – [2-ге вид. перероб. та доп.]. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
72. Мальська М. П. Просторово-функціональна сегментація ринку послуг / М. П. Мальська // Економіка. Управління. Інновації. – 2016. – № 1 (16). – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016

73. Маринин М. Какие нужны меры по защите отечественного туризма / М. Маринин // Туризм: практика, проблемы, перспективы. – 1998. – № 2. – С.12-18.
74. Марченко А. М. Концептуальні та методичні аспекти дослідження кросс-культурної взаємодії під час паломництва хасидів в Україні / А. М. Марченко // Проблеми розвитку соціологічної теорії: сучасна соціологічна теорія і пострадянські трансформації: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції / Київ: Логос, 2012. – С. 346-349.
75. Марченко А. М. Паломництво хасидів в Україні: соціологічні рефлексії щодо міжкультурного сприйняття спільнот / А. М. Марченко // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – 2014. – Вип. 20. – С. 289-294.
76. Менеджмент туристичної індустрії : навчальний посібник / За ред. І. М. Школи. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. – 662 с.
77. Міністерство культури України. Національний заповідник «Батьківщина Тараса Шевченка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.batjkivshhyna-tarasa.com.ua/morynci/index.html>
78. Могила цадика Нахмана в м. Умань включена до переліку пам'яток Історії і культури, які знаходяться під охороною держави: Рішення облвиконкому № 2 (реєстраційний номер 3940) від 07.02.95 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ck-oda.gov.ua/>
79. Монастирський В. Організація туризму для осіб з обмеженими можливостями у Львівській області / В. Монастирський // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 29 (2). – С. 164-170.
80. Мониторинг доступности туристической среды (г. Минск) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.disright.org/be/>
81. Мунін Г. Б. Менеджмент готельно-ресторанного бізнесу / Г. Б. Мунін, Ю. О. Карягин / Под ред. М. М. Поплавского. – К. : Изд-во Кондор, 2008. – 650 с.
82. Науменко Л. Ю. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів / Л. Ю. Науменко, В. В. Лепський, С. В. Макаренко, І. С. Борисова, О. В. Семененко // Український вісник медико-соціальної експертизи. – 2015. – №2. – С. 23-26. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/uj7>
83. Несмиянова О. В. Паломничество / О. В. Несмиянова, А. М. Семанов // Энциклопедия религий / Под ред. А. П. Забияко,

А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян. – М.: Академический Проект; Гаудеамус, 2008. – 933с.

84. Нещадим Л. Розвиток зеленого туризму як фактора покращення соціальної сфери черкаського регіону / Л. Нещадим // Журнал європейської економіки. – Том 14 (№ 4). – Грудень, 2015. – С. 405

85. Новини Черкас. Кам'янському літературно-меморіальному музею О. С. Пушкіна та П. І. Чайковського виповнилося 80 років Кам'янському літературно-меморіальному музею О. С. Пушкіна та П. І. Чайковського виповнилося 80 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cherkasy24.info/14308-kamyanskomu-literaturno-emoralnomu-muzeyu-os-pushkina-ta-p-chaykovskogo-vipovnilosya-80-rokv.html>

86. Основні тенденції та перспективи розвитку вітчизняного туризму на рубежі ХХ–ХХІ століть [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buklib.net/books/28702/>.

87. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>

88. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://www2.unwto.org/>

89. Офіційний сайт Уманської міської ради: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uman-rada.gov.ua/>

90. Офіційний сайт Черкаської обласної адміністрації : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ck-oda.gov.ua/>

91. Охріменко А. Г. Тенденції формування туристичного потоку до України / А. Г. Охріменко // Економічний часопис ХХІ. – 2012. – №9-10. – С. 38-42.

92. Павлов С. В. Географія релігій: навчальний посібник / С. В. Павлов, К. В. Мезенцев, О. О. Любіцева. – К.: АртЕК, 1998. – 504 с.

93. Панкова Є. В. Туристичне краєзнавство [Електронний ресурс] / Є. Панкова. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/pm

94. Папп В. В. Сільський зелений туризм як пріоритетний напрям розвитку сільських територій України / В. В. Папп // Агросвіт. – № 18. – 2015. – С. 17-22.

95. Патийчук В. А. Современные проблемы развития паломнического туризма в Украине / В. А. Патийчук // Туризм и общественная география: вчера, сегодня, завтра : материалы

международ. науч.-практ. конф. (г. Гжель, Р. Ф., 15 ноября 2014 г.). – Гжель : ГГХПИ, 2014. – С. 75-87.

96. Перфільєва М. В. Правове забезпечення розвитку інклюзивного туризму в Україні / М. В. Перфільєва, І. О. Кирпич // Молодий вчений. – 2017. – Вип. 4(44). – С. 418-420.

97. Пестушко В. Ю. Туризм як джерело доходів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.er.nau.edu.ua>

98. Петранівський В. Л. Туристичне краєзнавство: навчальний посібник / В. Л. Петранівський, М. Й. Рутинський / за ред. проф. Ф. Д. Заставного. – К.: Знання. – 2006. – 575 с.

99. Писаревский И. М. Предпосылки анализа уровня развития туристической сферы регионов Украины [Электронный ресурс] / И. М. Писаревский, Н. Б. Петрова. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2008dec/4_pisarev.php.

100. Писклова Л. Земля цаддигов // Штетл: Літературно-публицистический сборник. – № 5. – 2008. – С. 23-62.

101. Побігун С. А. Обґрунтування стратегічних рішень щодо сталого розвитку підприємства / С. А. Побігун // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3. – Т. 1. – С. 157-253.

102. Поліщук Н. Мандри Україною. Золота підкова Черкащини / Н. Поліщук, О. Самков, М. Степанов, В. Манькута, Л. Шекера. – Черкаси. – 2007. – 232 с.

103. Положення про департамент туризму та курортів: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 22.07.2016 р. №1202 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=f986105f-102a-47f7-b5f0-fefebb9c20a3&tag=PolozhenniaProUpravlinnia.>

104. Попович Я. М. Паломництво та релігійний туризм / Я. М. Попович // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2015. – Випуск 93. – С. 250-254.

105. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/

106. Правове регулювання сільського зеленого туризму в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.palitra-buk.com.ua/show/news/id:77.html>.

107. Приймак Д. Й. Релігійне паломництво як фактор розвитку сучасного туризму у / Д. Й. Приймак // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2015. – Випуск 100. – С. 149-152.

108. Принципи універсального дизайну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ud.org.ua/publikatsiji/11-printsipi-universalnogo-dizajnu>.

109. Про заходи на виконання Указу Президента України про створення історико-культурного центру в м. Умань: Рішення Уманського міськвиконкому №264 від 14.07.1994 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uman-rada.gov.ua/>

110. Про створення Історико-культурного центру в місті Умані Черкаської області : Указ Президента України № 283/94 від 07.06.1994р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/283/94>

111. Про схвалення Стратегії розвитку туризму і курортів на 2016-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.knteu.kiev.ua/file/NjY4NQ==/e1227acdf34bb4a1da39.pdf>.

112. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Черкаській області у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eco.ck.ua/docs/Dop_2016.pdf

113. Решетняк О. Сучасні методи управління підприємством сфери послуг : навч. посіб / О. Решетняк. – Х. : Фактор, 2008. – 544 с.

114. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку: монографія / за заг. ред. професора В. Г. Герасименко. – Одеса: Астропринт, 2013. – 334 с.

115. Роглев Х. Й. Основи готельного менеджменту : навч. посібник / Х. Й. Роглев. – К. : Кондор, 2005. – 408 с.

116. Романенко Т. Проблеми розвитку інклюзивного туризму в Україні / Т. Романенко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 24-25 листопада 2016р. – Київ, 2016. – С. 111-114.

117. Романенко Т. Концепція розвитку інклюзивного туризму / Т. Романенко // Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: Матеріали І-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 27 – 28 квітня 2017 р. – Ужгород: ПП «Інватор», 2017. – С. 61-63.

118. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / Саблук П. Т. // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів

Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2005. – С. 4-18.

119. Сагайдак М. П. Ринок послуг в Україні: становлення, сучасний стан і перспективи розвитку / М. П. Сагайдак // Стратегія економічного розвитку України. – 2015. – № 36. – С. 173–183.

120. Сай Д. Отношение к людям с ограниченными возможностями: Китайская Народная Республика, Япония и Индия / Д. Сай // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2013. – № 1. – С. 117–130

121. Сайт Европейской сети доступного туризма ENAT (European Networkfor Accessible Tourism) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.accessibletourism.org/>

122. Сапелкіна З. П. Релігійний туризм / З. П. Сапелкіна. – К. : Альтерпрес, 2009. – 244 с.

123. Саух І.В. Концептуальні основи формування системи туризму в Україні / І. В. Саух // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2016. – № 1. – С. 113–122.

124. Сборник онлайн-ресурсов об инклюзивном туризме от LonelyPlanet [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://media.lonelyplanet.com/shop/media/accessible-travel-online-resources.pdf>

125. Світова організація туризму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://media.unwto.org/ru/press-release/2017-01-10/2017-god-mezhdunarodnyi-god-ustoichivogo-turizma-v-interesakh-razvitiya>

126. Світова рада з туризму та подорожей / World Travel & Tourism Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impactres2017.pdf>.

127. Сергійко В. Ф. Свобода совісті – правова гарантія розвитку паломницького туризму / В. Ф. Сергійко // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. – 2012. – Вип.11. – С. 208-221.

128. Сільський зелений туризм – один з найперспективніших напрямів туристичної сфери в Черкаській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nt.ck.ua/component/content/arti.html>.

129. Скансен і музей млинарства у Стецівці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.derev.org.ua/muzei/skanse.htm>

130. Смирнова Д. Б. Безбарьерный туризм: основные понятия, перспективы развития / Д. Б. Смирнова, Ю. С. Смородина // World

economy, finances and investments : сб. матер. II Междунар. науч.-пр-акт. конфер. – 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.asconf.com/view_arhiv.php?konf=World%20economy,%20finance

131. Софіївський парк в Умані: історія, міфи та цікаві факти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://myukraine.org.ua/par>

132. Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.greentour.com

133. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження КМУ від 16.03.2017 р. №168-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%>

134. Стратегічний розвиток туристичного бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко, С. В. Мельниченко, М. Г. Бойко й ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К., 2010. – 596 с.

135. Сунки – зелений туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sunky.com.ua/sadiba-lisova-legenda/>

136. США построят в Умани аэропорт за \$140 миллионов: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vesti-ukr.com/strana/218970-csha-rostrojat-v-umani-aeroport-za-140-millio>

137. Тарасова гора в Каневі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://we.org.ua/malovnychi-kutochky-ukrayiny/cherkaska-obl/>

138. Тибін А. Удосконалення управління підприємством в контексті сталого розвитку / А. Тибін, І. Смачило // Вісник ТНЕУ – № 1. – 2009. – С. 45-52.

139. Титаренко Л.І. Чигиринськими шляхами : фотопутівник / Л. І. Титаренко. – Черкаси: Вертикаль. 2009. – 104 с.

140. Трахтемирів – столиця Гетьманів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://Getmanat.Org/Trahtemirov/>

141. Тульчинська Н. Історична доля від давнини до незалежності : Уманщина у 18-19 столітті / Н. Тульчинська // Уманська зоря. – 2009. – 31 грудня. – С. 10.

142. Туризм – мировая и региональная статистика, национальные данные, карты и рейтинги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://knoema.ru>.

143. Туристична асоціація України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tau.org.ua>

144. Туристична діяльність в Україні у 2016 році : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 76 с.

145. Тясминський каньйон: сьогоднішня та амбітні туристичні плани [Електронний ресурс]. – Режим доступу : infomist.ck.ua
146. Україна – це ми! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://we.org.ua/malovnychi-kutochky-ukrayiny/cherkaska-oblast/buts/>
147. Умань готується до приїзду паломників-хасидів: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://center-news.com.ua/index.php/novyny/umanshchyna/item/322-uman-hotuietsia-do-pryizdu-palomnykivkhasydiv>
148. Умань туристична [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umantravel.com.ua/2017/03/21/zhytlovyi-budynok-2/>
149. Успенський собор, Канів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Readmoreat: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/686.htm
150. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. навчальний посібник / Н. В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.
151. Фролова В. Ю. Swot-аналіз конкурентоспроможності туристичного ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/10_6.pdf
152. Холостова Є. І. Соціальна реабілітація: навчальний посібник / Є. І. Холостова, Н. Ф. Дементьєва. – М.: Вид.-торг. корп. «Дашков і К.», 2002. – 340 с.
153. Христов Т. Т. Религиозный туризм : учеб. пособие / Т. Т. Христов. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 288 с.
154. Хрущ Ю. М. Туризм для інвалідів : сучасні підходи до визначення поняття / Ю. М. Хрущ, В. М. Іванова, Р. С. Медведський // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. – Херсон, 2017. – № 6. – С. 206-211.
155. Хто такий цадик Нахман і навіщо євреї їдуть у Умань [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://04744.info/istoriya-umani/item/18387-hv-uman>
156. Цибань А. О. Туристичний потенціал Черкащини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conf.htei.org.ua/wp-content/uploads/2016/03/Tsyban.pdf>
157. Цимбал Т. Умань гайдамацька : [краєзнавча конференція, присвячена 245-й річниці Коліївщини, за участю викладачів УДПУ] / Т. Цимбал // Уманська зоря. – 2013. – 8 березня. – С. 7.
158. Чередниченко А. О. Розвиток релігійного туризму як шлях до відновлення туристичної галузі в умовах соціально-економічної кризи / А. О. Чередниченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2017. – Вип. 58. – С. 226-232.

159. Черкащина туристична Tourism in Cherkasy. – Черкаси: Облдержадміністрація, 2007. – 35 с.
160. Чикурова Т. Ю. Паломничество как тенденция развития внутреннего туризма / Т. Ю. Чикурова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=13019688>.
161. Шевченків світ: науковий щорічник / Вип.1. – Черкаси: Видавець Ю. Чабаненко, 2008. –155 с.
162. Шпарага Т. І. Передумови виникнення і сучасний стан Хасидського паломництва в Україні / Т. І. Шпарага, М. М. Михалюк // Географія та туризм. – 2012. – Вип. 22. – С. 98-105.
163. ЮНВТО: Рекомендації ЮНВТО по доступному туризму для всіх – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.disright.org/be/source>
164. Яріко М. О. Філософія інклюзивного туризму / М. О. Яріко // Культура України. – 2017. – Випуск 58. – С. 119-128.
165. Яроцький П. Л. Паломницький (релігійний) туризм в Україні: перспективи розвитку: навчальний посібник / П. Л. Яроцький. 2-ге вид. – К., 2004. – 308 с.
166. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011: Beyond the Downturn.—World Economic Forum, Switzerland: Geneva, 2011. – 531 p. ISBN-13: 978-92-95044-96-8